

MEKÂNSAL GÜÇ ASYA'NIN SİYASİ GÜCÜ: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Political power of spatial power asian:Shanghai cooperation organization

Yrd. Doç. Dr. Taşkın DENİZ*

ÖZET

Bu çalışmada, parçası bulunduğumuz Avrasya'da yaşanan stratejik gelişmelere ve yeni güç merkezlerine dikkat çekilerek, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün özelliklerine, önemine, ABD ve Türkiye açısından konumuna değinilmiştir.

Şanghay İşbirliği Örgütü bundan yirmi yılı aşkın bir süre önce, Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında başlayan sınır ihtilaflarının çözümü sürecinde (Hessbruegge, 2004:2) doğal bir gereksinim olarak ortaya çıkan bir girişim olmuştur. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün varlığı ile 1990'lı yılların ABD merkezli tek kutuplu dünyasından, 2000'li yılların ilk çeyreğine Rusya ve Çin'in eklenmesi ile üç kutuplu dünyaya doğru bir gidiş gerçekleşmektedir. Merkezi Asya'nın geleceği açısından ABD - Rusya - Çin arasındaki ilişkilerin nasıl şekilleneceği önem taşımaktadır. Çünkü ABD'nin ortak düşmanmış gibi yansıtılmasına karşın unutulmaması gereken asıl nokta ABD sonrası bir Merkezi Asya'da, Rusya ve Çin'in coğrafi açıdan birbirlerinin iki doğal rakibi olmasıdır (Çolakoğlu, 2004:190). Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyelik, ticari yelpazesini genişletmek isteyen Türkiye için hem ekonomik hem de İran nedeniyle stratejik açıdan önem taşımaktadır.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün varlığının devam etmesi, Rusya ve Çin'in sergileyeceği tutuma bağlıdır. Rusya ve Çin arasında ortak çıkarlara dayalı işbirliği sürdükçe, işbirliği örgütü de varlığını korumaya ve sürdürmeye devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrasya, Şanghay İşbirliği Örgütü, Rusya, Çin, Türkiye

* Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, taskindeniz@karabuk.edu.tr

ABSTRACT

In this study, strategic developments and new power groups in Euroasia have been presented and not only the characteristics and importance, but also the status of Shanghai Cooperation Organization in terms of USA and Turkey have been studied.

Shanghai Cooperation Organization was established as a natural need in the process of settling the boundary conflicts between the Soviet Union and People's Republic of China more than twenty years ago (Hessbruegge, 2004:2). With the existence of Shanghai Cooperation Organization, as well as Russia and China's inclusion in the game in the first quarter of 2000's, there has been a shift from a USA-centered single polar world to a three-pole world. For the future of Central Asia, it is of great importance how the relationship among USA, Russia, China will take shape because of the fact that not only USA is believed to be a common enemy for Russia and China, but also Russia and China are geographically natural enemies of each other in Central Asia (Çolakoğlu, 2004:190). Membership in Shanghai Cooperation Organization is economically (as Turkey would like to enhance its commercial spectrum) and strategically (being a neighbour with Iran) important for Turkey.

The continuation of Shanghai Cooperation Organization's existence depend on Russia and China's attitude. As the cooperation that relies on common interest between Russia and China progresses, this organization will continue its exist.

Key Words: Shanghai Cooperation Organization, Asia, Russia, China, Turkey

GİRİŞ

Sahip olduğu yüzölçümü, barındırdığı nüfus, zengin yer altı ve üstü kaynakları, Mackinder'in dünya adasını oluşturan parçalardan birini teşkil etmesi, kalpgaha (hearthland) hâkim olması, iç hilalin doğu kısmını meydana getirmesi, Spykman'ın kenar kuşağındaki devletleri kapsamaması, kuşatma teorisinde kıtasal Avrasya'yı oluşturmaması, büyük satranç teorisinde jeostratejik oyuncu ve mihverleri içermesi, Avrasya Balkanları'nı meydana getiren devletleri bulundurması, eksen ülkeler teorisinde eksen devletleri kapsamaması ve Asya kaplanlarını oluşturan devletleri içermesi gibi özellikleri ile Asya kıtası her zaman için önemini koruyan bir mekândır.

Asya kıtasında güç merkezlerinin mücadele sahasını, Türk devletlerinin bulunduğu merkezi kısım oluşturmaktadır. SSCB'nin dağılması, ABD'nin 11 Eylül Saldırıları'ndan sonra bölgeye yönelmesi ve Hazar Havzası'nın zengin enerji kaynakları sahanın jeostratejik önemini artırmıştır. Bu durum, Asya'da iki güç merkezi yerine üçlü güç merkezini ortaya çıkarmıştır. ABD, Rusya ve Çin.

Rusya'nın Merkezi Asya'ya yönelmesinde 1990'lı yılların sonunda Moskova'nın Batı ile iyi geçinmek istemesine karşın hem dünya genelindeki hem de özellikle Avrupa ve Asya'daki oluşumlardan dışlandığını fark etmesi etkilidir. Çin açısından ise ABD'nin insan hakları konusundaki sürekli eleştirileri ve Tayvan ile artan ticaret hacmi can sıkıcı düzeydedir. Bu iki durum 1990'lı yılların sonunda Rusya ve Çin'i önce yapıcı ortak (constructive partnership) sonra da stratejik ortak (strategic partnership) haline getirmiştir (Çolakoğlu, 2004:175).

SSCB'nin dağılmasından bu yana, bağımsızlığını kazanan beş yeni Orta Asya devleti, siyasi – ekonomik ve askeri güvenlik tehditlerinden (ekonomi - çevre - enerji ve bilgi güvenliği ile terörizm, uyuşturucu, vb.) ciddi bir şekilde etkilenmektedirler. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD hegemonyasında şekillendirilmeye çalışılan dünya düzeni, özellikle Ortadoğu devletlerinin birbirleri ile olan ilişkilerini ve bu kapsamda dış politika stratejilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum Ortadoğu ile sınır komşusu olan Rusya, Çin ve Türk devletlerini doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla yaşanan tüm gelişmeler Asya devletlerini dış politikada ortak hareket etmeye yönlendirmiştir (Çolakoğlu, 2004:183).

SSCB'nin dağılmasından sonra Asya'da tek süper güç olmayı hedefleyen Rusya ile yükselen ekonomik güç olan Çin arasında, Çin'in ekonomik büyümesine paralel olarak artan enerji ihtiyacının karşılanması ve bölgede yaşanan sınır sorunlarına çözüm bulma isteği önemli iki sorunu oluşturmuştur. Bununla birlikte Çin'in batı bölgelerinde (Sincan Uygur Özerk Bölgesi ve Tibet Özerk Bölgesi gibi) yaşanan geri kalmışlığın giderilmesi, Rusya ve Çin arasında özellikle silah ticaretine dayalı ekonomik ilişkilerin gelişmesi, Rusya'nın Çin'in üretim fazlası mallarını ucuzca alma isteği ve belki de en önemlisi düşmanının düşmanı dostumdur anlayışı ile ortak düşman ABD'ye karşı müttefik hale gelme çabasına yönelik olarak iyi ilişkiler kurulmuştur. Son olarak Çin'in sınır komşuları Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın, Çin'in uzun süreli ekonomik hedefleri ve sınır sorunlarını çözüm tarzındaki sert tutumundan endişe duymaları bu devletleri Rusya ve Çin işbirliğine yaklaştırmıştır (Dannreuther, 1994:63-64). Kurulan bu ilişkiler sonucunda 26 Nisan 1996 tarihinde Rusya ve Çin öncülüğünde Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile

Şanghay Beşlisi (Shanghai Five) adı ile yeni bir güç oluşumu meydana getirilmiştir. Örgütün kurulmasında Ocak 1996'da Rusya başbakanlığına atanan Yevgeni Primakov'un çabaları çok etkili olmuştur (Çolakoğlu, 2004:177). Örgüt, adını ilk toplandığı yer olan Çin'in Şanghay kentinden almaktadır. Özbekistan'ın 2001 yılında katılması ile altılı bir güç olarak faaliyetlerine devam eden örgütün, İran, Pakistan, Hindistan ve Moğolistan'dan oluşan dörtlü gözlemci üyeleri bulunmaktadır.

Şanghay İşbirliği Örgütü

1996 yılında Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımı ile kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü, 2001 yılında Özbekistan'ın katılımı ile üye sayısını altıya çıkarmıştır. Resmi dilleri, Rusça ve Çince'dir.

Üye devletlerin toplam yüzölçümü yaklaşık 30 milyon km² olup, Asya'nın % 75'ine denk gelmektedir. Toplam nüfusları ise yaklaşık 2.8 milyar olup dünya nüfusunun % 40'ını oluşturmaktadır. Aynı zamanda toplam milli hâsılları yaklaşık 8 trilyon \$ olup dünya ekonomisinin 1/8'ini meydana getirmektedirler (<http://eekrem@sde.org.tr>). Söz konusu devletlerin sınırları, nüfusları ve ekonomik büyüklükleri göz önüne alındığında Şanghay İşbirliği Örgütü, siyasi gücünü mekânsal genişliğe ve güce de dönüştürmüştür. Artık neredeyse Asya'nın tamamını temsil eder duruma gelmiştir.

Örgütün temel hedefleri; 11 Eylül saldırılarından sonra bölge üzerinde değişik devletlere siyasi, ekonomik ve askeri girişimlerde bulunan ABD'ye karşı bir güç olmak, Merkezi Asya'daki gelişmelere diğer güçlerin müdahil olmasını engellemek, gelişmelerin ancak Moskova ve Pekin merkezli kontrol edilmesini sağlamak ve bunu dünya kamuoyuna duyurmaktır. Üye devletler, söz konusu hedefleri doğrultusunda 2007 yılından itibaren askeri konulardaki işbirliğini daha da geliştirmektedirler. “*Tek kutuplu bir dünya kabul edilemez.*” sözü, örgütün en belirgin söylemidir.

1996 yılında Şanghay'da ve 1997 yılında Moskova'da gerçekleştirilen ilk iki zirvede, sınır güvenliğine yönelik anlaşmalar yapılmıştır. Üçüncü zirve toplantısı Almaata'da yapılmış ve bu kez ekonomik işbirliğine yönelik anlaşmalar ön planda tutulmuştur. Dördüncü zirve toplantısı Bişkek'te gerçekleştirilmiş ve burada ABD karşıtı söylemler ön plana çıkarken, çok kutuplu dünya düzeni sık sık dile getirilmiştir. 2000 yılındaki beşinci zirve Duşanbe'de yapılmış ve bu zirvede ekonomik, askeri ve güvenlik konularında işbirliğine yönelik kararlar alınmıştır (Çolakoğlu, 2004:178).

Haziran 2001'de üye devletler, Saint Petersburg Zirvesi'nde örgütün amaç, prensip, yapı ve işleyişini belirleyen *Şanghay İşbirliği Örgütü Beyannamesi*'ni imzalamıştır. Özbekistan'ın örgüte üyeliği kabul edilmiştir. Ayrıca zirvede *Şanghay Terörizm Ayrılkçılık ve Aşırılıkçılık ile Mücadele Sözleşmesi* imzalanmış ve bir "Anti-Terör Ajansı"nın kurulmasını öngören anlaşma daha imzalanmıştır (http://www.radikal.com.tr/ek_haber). 2003 yılındaki zirvede Çin'in Moskova büyükelçisi Zhang Deguang'ın ilk genel sekreter olarak atanması gerçekleştirilmiştir. 2001 yılındaki anlaşma gereğince 2004 yılında Kazakistan'da Bölgesel Anti-Terörizm Yapılanması Anlaşması (*RATS -Agreement on Regional Anti-Terrorist Structure-*) kurulmuştur. Örgüt

bir süre sonra 2004 yılında Moğolistan, 2005 yılında ise İran, Pakistan ve Hindistan'a gözlemci statüsü vermiş, böylece 10 devletten oluşan bir güce dönüşmüştür.

Şekil 1: Şanghay İşbirliği Örgütü Üye ve Gözlemci Devletleri

Örgüte üye devletler 2003 yılında Çin ve Kazakistan'da; 2005 yılında Rusya'nın Vladivosotk ve Çin'in Shandong Yarımadası'nda "Barış Misiyonu 2005"; 2007 yılında ise Rusya'da Ural Dağları'nda Chelyabinsk bölgesinde "Barış Misiyonu 2007" adı ile ortak bir askeri tatbikatlar düzenleyerek gövde gösterisi yapmışlardır (<http://www.radikal.com.tr/haber;>). Son olarak 08-14 Haziran 2012'de Tacikistan'da "Barış Misiyonu 2012" adlı bir tatbikat gerçekleştirilmiştir (Düğen, 2012:2). Üye devletlerin ortak projelerinin finansmanı için 2006 yılında, Şanghay İşbirliği Örgütü İnterbankı'nın kurulması kararlaştırılmıştır.

Şanghay İşbirliği Örgütü yapmış olduğu toplantılarda, NATO'nun doğuya doğru yayılması, Japonya ile ABD'nin oluşturmaya çalıştığı füze kalkan sistemi, dünyada çok kutupluluğun gerekliliği konuları üzerinde durarak NATO'ya bir alternatif olarak "Doğu'nun NATO'su" olmuştur. Örgütte, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden ikisi (Çin ve Rusya) yer almaktadır. Dünyada stratejik nükleer silaha sahip olan devletlerin (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore, İran) yarısı bu örgütte yer almaktadır. Örgüt dünyanın en büyük ordusuna sahiptir. Üye ülkelerin zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarına, belli düzeyde teknolojiye ve nitelikli insan gücüne sahip olması, ekonomik üretimde, tüketimde ve enerji alanında birbirini tamamlayıcı nitelikte olmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda örgüt, dünyanın en büyük pazarına sahip olabilecek, askeri, ekonomik ve siyasi bir güze erişme potansiyeline de sahiptir (Oğan, 2007:57).

Fotoğraf 1: Şanghay İşbirliği Örgütü Üye ve Gözlemci Devletlerin Temsilcileri (2011)
Kaynak: <http://gwww.google.com.tr>

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün, NATO'ya ya da Varşova Paktı'na benzetilmesi doğal olarak Soğuk Savaş dönemindeki, iki tarafa kutuplaşma sistemini hatırlatmaktadır. Ancak bu durum günümüzde, demokratikleşme ve insan hakları çerçevesinde gerçekleşen ideolojik çatışmalara dönüştürülmüştür. Bunun yanında güvenlik ve ekonomik anlaşmazlıkların da yaşanacağı ve ikili ilişkilerin de inişli çıkışlı olma ihtimali oldukça yüksektir (Lee, 2008:18).

Şanghay İşbirliği Örgütü ekonomik, askeri ve diplomatik ilişkilerin çeşitlendirilmesinin yanında, ticaret, kültür ve bölge güvenliği alanlarındaki işbirliğini de artırmayı amaçlamaktadır. Özellikle bölge güvenliği konusunda, üye devletler düzenli olarak uluslararası güvenlik konjonktürü gibi meseleleri ele alıp görüş alışverişinde bulunmaktadırlar (Zeyrek, 2010:874).

Rus analist Dmitri Trofimov, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün varlığını istikrarlı bir şekilde sürdürebilmesini, örgütün iki büyük gücü Rusya ve Çin'in, ortak çıkarları doğrultusunda diğer üyelerle olan ikili ilişkilerini güçlendirebilmelerine bağlamaktadır (Tolipov, 2004:3).

Rusya, elinde tuttuğu iki stratejik silahına (doğalgaz ve petrol) ait ulaşım ağlarını Şanghay İşbirliği Örgütü aracılığıyla, daha da genişletmeyi amaçlamaktadır. Çin ise, Şanghay İşbirliği Örgütü sayesinde, siyasi anlamda yeni bir Avrasya düzeninin oluşumu hedeflemekte ve bölgedeki ABD askeri gücünün azaltılmasına yönelik bir politika planlamaktadır. Çin'e göre, dünya çok kutuplu hale gelmese bile, belli başlı güçler arasındaki ilişki daima işbirliğine dayalı olmalıdır. Çünkü dünyada pek çok geleneksel olmayan güvenlik tehdidi ortaya çıkmaktadır. ABD dâhil hiçbir devlet, tek başına küresel güvenlik sorunlarını çözecek durumda değildir. Dolayısıyla, işbirliği ve koordinasyon önem kazanmaktadır. Bu yüzden, en büyük tehdit olabilecek durumda olmasına rağmen, Çin,

ABD ile iyi ilişkileri geliştirme çabasıdır. Bunun nedeni, yeni ve kapsamlı bir güvenlik anlayışıdır. Çin, silahların kontrolü ve silahsızlanma konusunda küresel olarak uygulanan rejimin takviye edilmesini ve geliştirilmesini istemektedir. Çin'e göre; Şanghay İşbirliği Örgütü sayesinde karşılıklı güvenin oluşturulmasında, işbirliğine dayalı bir ortaklığın geliştirilmesinde ve terörizme karşı gerçekleştirilen seferberlikte sürekli gelişme sağlanmaktadır (Yılmaz, 2008:79). Ancak belirtilen tüm hususların gerçekleştirilmesinde Çin mutlak suretle Rusya'nın hassasiyetlerini göz önüne almak zorundadır. Örneğin, bölgede İslamcı hareketlerin ve pantürkizmin engellenmesi, her iki devlet açısından ortak çıkarları oluşturmaktadır. Durum böyle olunda Pekin yönetimi Rusya'yı gücendirecek adım atmamak istemektedir. Zaten Çin'in mevcut durumu şu an için tüm Asya'yı siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik açıdan kontrol altına alabilecek bir durumda değildir (Menon, 1998:).

Rusya ile Çin, Şanghay İşbirliği Örgütü'nden çıkarları açısından karşılaştırılacak olunursa; Çin'in, Şanghay İşbirliği Örgütü içindeki özel konumundan ve ABD - AB ile daha iyi ilişkiler sürdürme çabası içinde olmasından dolayı Batı için bir aracı olarak daha avantajlı bir konumda olduğu söylenebilir (Zeyrek, 2010:880).

Şanghay İşbirliği Örgütü ve ABD

2004 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün liderler toplantısı, Çin'in Şanghay şehrinde yapılmıştır. Bu esnada ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Sean Mc Cormack, "ABD tarafından, örgütün ekonomik işbirliği ve terörle mücadele alanındaki çabalarına destek verileceğini ancak; Temmuz 2005'te ABD kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesine ilişkin takvim istenmesi ve İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad'ın örgüte davet edilmesinin kabul edilemeyeceğini" beyan etmiştir. Üstelik Mc Cormack teröre destek veren en büyük devlet olarak görülen İran'ın, örgüte davet edilmesinin, örgütün temel hedefine de aykırı olduğunu vurgulamıştır. 20 Mayıs 2006 tarihli zirve öncesinde de ABD'nin Çin Büyükelçiliği, örgüt sekreteri Zhang Deguang'den ABD'yi düşman olarak gören devletlerin örgüte kabul edilmemesini istemiştir (Adıbelli, 2008:82). Ancak bu talep kabul edilmemiştir. Dikkat edilecek olunursa, İran'ın Batı yönü Amerika tarafından kapatılmışken, Şanghay İşbirliği Örgütü ise gözlemci üyelik teklifi ile Doğu'ya ve Güney Asya'ya açılmış ve kendisine stratejik derinlik kazandırmıştır (Topur, 2006:156).

Şanghay İşbirliği Örgütü üyelerinin, küresel güç unsurları olan NATO ve ABD'nin Orta Asya bölgesindeki etkisini azaltması ve hatta uzaklaştırması, örgütün en önemli hedefleri arasında sayılabilir. Örgütün bir adım daha öteye giderek, ABD'nin dünyadaki tek süper güç olduğu savına karşılık, çok-kutuplu bir dünya düzeninin gerekliliğine işaret etmesi ve üye devletlerin, çok kutupluluğu ABD "hegemonyasına" veya "ülke gruplarının monopollerine" karşı bir alternatif olarak görmesi (Tolipov, 2004:4-5), zaman zaman, özellikle ABD-Rusya ve ABD-Çin ilişkilerini gerginleştirmiştir. Bu gerginlikler kendini en çok ABD tarafından, Avrupa'nın Rusya sınırına yakın bölgelerinde ve Asya-Pasifik (örneğin Çin-Tayvan gerginliği) bağlamında "blok / ittifak" temelli füze savunma sistemleri konuşlandırma teşebbüslerinde göstermektedir (Zeyrek, 2010:876).

Güney Asya devletlerini yanına alarak Çin ve Rusya'nın etkisini kırmaya yönelik olarak 25-26 Nisan 2006 tarihli ABD Kongresi'nde, ABD'nin Orta Asya Politikasına yönelik olarak Türkiye'yi de içine alan Orta Asya ve Güney Asya bölgelerini kapsayan

“Büyük Orta Asya Politikası” oluşturulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda “ABD, bölgede yeni enerji boru hattı inşa etmesi ve Güney Asya ülkelerinin Kazakistan ile Türkmenistan’ın petrol ve doğalgaz kaynaklarından, Özbekistan’ın yeraltı termik enerji kaynaklarından ve Tacikistan ile Kırgızistan’ın hidroelektrik kaynaklarından istifade etmesi“ kararları alınmıştır (Adıbelli, 2008:84). Söz konusu kararlar doğrultusunda etkinliğini artıran ABD; Avustralya, Filipinler, Japonya, Tayvan, Vietnam, Yeni Zelanda, Güney Kore ve Tayland ile Çin'e karşı anlaşmalar yapmıştır. Hindistan ve Endonezya'yı yanına çekmeye çalışmaktadır. Bu arada Çin ve Rusya ise hem Orta Asya hem de Pasifik'te işbirliğini artırmaktadır.

Aynı zamanda ABD, Çin'i kuşatan müttefik devletlerdeki askeri gücünü artırmaya çalışmaktadır. Bunun gereği olarak bu devletlere askeri yardımda da (Türkiye ve Yunanistan'a, Soğuk Savaş döneminde yaptığı gibi) bulunmaktadır. ABD'nin, Çin'e karşı başlattığı bu soğuk savaşta en önemli askeri gücü Deniz Kuvvetleri'dir. ABD ekonomik zorlukları, yüksek borç stoku ve bütçe sıkıntıları nedeniyle askeri harcamalarında kısıntı yapmasına ve askeri birliklerinde sayıyı azaltmasına rağmen, Deniz Kuvvetleri'nde bir azaltma asla düşünmemektedir. ABD'nin, Çin'i doğudan ve güneyden müttefikleriyle ve donanması ile kuşatmasının nedenleri; Çin'in deniz gücü olmasını engellemek, açık denize çıkışını kontrol etmek ve istediği anda ekonomik olarak sıkıntıya sokabilmektir. Çin'in bu kuşatmayı yarması için etrafında tesis edilmeye çalışılan kuşak içerisinde müttefikler edinerek gedik açmasına ve her şeyden önemli olarak çok kuvvetli bir donanmaya kurmasına ihtiyacı vardır. Çin, durumun farkında olup hızla büyük bir deniz gücü oluşturmaya çalışmaktadır. Çin'in ilk uçak gemisi ŞiLang (Varyag) bu çalışmanın bir sonucudur. Çin askeri amaçlı uzay programını da hızla geliştirmektedir. Bunun amacı ABD'nin, Asya-Pasifik bölgesindeki hareket serbestisini kısıtlamaktır. Bu program sayesinde elde edeceği keşif ve izleme imkânı sayesinde, ABD Deniz Kuvvetleri'ne ait uçak gemisi gruplarını yakından izleyebilecektir. Gemilere yönelik Dongfeng 21D (Anti-Ship Ballistic Missile) füzeleri de bu nedenle Çin tarafından üretilmiştir (<http://politikaakademisi.org/?p=1019>).

Çin'in başkenti Pekin'de 12.'si düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesi'nden, çok önemli kararlar çıkmıştır. Çin ve Rusya, eşitlik, stratejik işbirliği ve Suriye konusundaki duruşa kadar birçok alanda ilişkilerin derinleştirilmesine dair ortak bildiri yayımlamıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü ortak bildirisinde, "*Bağımsız bir ülkeye dış müdahalede bulunulmasına ya da rejim değişikliği dayatılmasına karşıyız. Suriye halkının bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasından yanayız. Suriye'de her türlü şiddetin sona erdirilmesi, siyasi diyalogun derhal başlatılması ve krizin dış müdahale olmadan, adil ve barışçı bir şekilde çözülmesi gerekmektedir.*" yönünde ifadeler yer aldı. Ayrıca Çin, Türkmenistan ile yeni doğalgaz anlaşması imzalamıştır. Anlaşmaya göre, 2015 yılında Çin'e olan doğalgaz tedarikinin, yıllık 60 milyar m³'e ulaştırılması öngörülmüştür (<http://politikaakademisi.org/?p=1019>).

Örgüt üyeleri arasındaki işbirliği ve uyum her zaman için etkin olamamıştır. Örneğin, 2001 yılı sonunda Afganistan'da başlayan savaşta, örgüt üyeleri askeri konularda birbirinden farklı tepkiler sergileyip, ABD'nin önderliğinde oluşturulan terörizme karşı koalisyonunda bağımsız roller üstlenmişlerdir. Bunun nedeni, Orta Asya devletlerinin olası bir

bölgesel Rus-Çin himaye politikasından çekinmesidir. Sonuç olarak Afganistan işgalinde örgüt istediği şekilde etkin olamamıştır.

Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye

Türkiye 2005 yılında örgüte üyelik için başvuruda bulunmuş fakat açık bir şekilde ifade etmese de Çin'in karşı çıkması nedeniyle üyeliği kabul edilmemiştir. Ancak aynı yıl İran'ın gözlemci devlet olarak kabul edilmesi de son derece manidar bulunmaktadır. Türkiye 2011 yılında üyelik başvurusunu tekrar yapmış, bu kez de durumunun 2012 yılında görüşüleceği belirtilmiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün 6-7 Haziran 2012'de düzenlenen 12. dönem liderler zirvesinden önce, 11 Mayıs 2012 tarihinde örgüt, üye devletleri Dışişleri Bakanları Toplantısı'nı Pekin'de gerçekleştirmiştir. Toplantıda açıklanan *Şanghay İşbirliği Örgütü Dışişleri Bakanları Sonuç Bildirgesi*'nde, Türkiye'ye "diyalog ortağı", Afganistan'a ise "misafir gözlemci" statüsünün verilmesi konusunun ele alınacağı belirtilmiştir. Bu açıdan ele alındığında Türkiye'nin üyelik amacına ulaşip ulaşamaması, Türkiye - Çin ilişkilerinin stratejik düzeyde gelişmesine bağlıdır. Ancak Suriye konusunda iki devlet arasında yaşanan görüş ayrılığı bunu zorlaştırmaktadır.

Türkiye'nin Orta Asya'daki jeopolitik çıkarları ve bölge halkıyla tarihsel, kültürel, dinî ve etnik bağlarından dolayı diyalog ortağı statüsüyle yetinmeyeceğini anlamak zor değildir. Ancak bazı zorluklar Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğini engelleyebilmektedir. Örneğin; Türkiye'nin Batı cephede görünmesi (örneğin AB üyeliği) ve NATO üyesi olması, Batı ile siyasal konularda ve güvenlik alanında pürüz yaşanan Çin ve Rusya'yı endişeye sevk etmektedir. Son dönemde Türkiye'nin çok yönlü dış politikası belli bir ölçüde bu tür endişeleri giderebilmektedir. Ancak farklı siyasal değerlere sahip olması ve bölgesel sorunlar üzerinde farklı tutumlar sergilemesi sonucunda (örneğin Ortadoğu'daki gelişmeler) Çin ve Rusya ile ileri düzeyde bir işbirliği yapmasını kuşkuyla hale getirmektedir. Türkiye'nin üyeliği zaman zaman ABD'nin örgüte üyeliği ile birlikte yorumlanmaktadır. Yani Türkiye'nin aslında ABD ile birlikte hareket ettiği ifade edilmektedir. Aslında Çin, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıktığı için Rusya ve Kazakistan'ın çabaları da etkisiz kalmıştır. Çin'in görünürdeki bahanesi ise; örgütün genişlemesi için henüz uygun fırsat ve zeminin bulunmamasıdır. Bütün bunlar Türkiye ve Çin arasında siyasî güvenin eksik olduğunu göstermektedir. Çin, Türkiye'nin yalnızca Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılmasını istememekle kalmamakta, aynı zamanda Asya Pasifik bölgelerindeki çok taraflı işbirliği örgütlere üye olmasını da istememektedir. (<http://eekrem@sde.org.tr>).

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün stratejik boyutu, ekonomik özellikleri, büyük bir pazar oluşu ve örgüte gözlemci üye sıfatında katılan İran'ın durumu, Türkiye için oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Türkiye barışı destekleme konusundaki ısrarına rağmen, bölgede yaşanan gerilimlere, çatışmalara ve savaflara kayıtsız kalamamaktadır. İran, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci olmakla, artık ABD tarafından üzerinde kurulmak istenen tepkilere sert çıkışlar yapabilme yetisini kazanmış bulunmaktadır. Örgütten bu desteği açık bir şekilde almış olmasa da, ABD'nin yapmış olduğu operasyonlara Rusya ve Çin tarafından gösterilen tepkiler İran'ı cesaretlendirmiştir (Akay ve diğerleri, 2011:3).

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra, Orta Asya coğrafyasında yeni oluşan devletlerin ekonomik yetersizliklerinden dolayı, bölgedeki ilk bütünleşme çabalarının zayıf kaldığı görülmüştür. Bu olumsuzluğu ortadan kaldıran ise Rusya ve Çin arasında başlayan yakınlaşmalardır. Bu yakınlaşmaların sonucu olarak Şanghay İşbirliği Örgütü kurulmuştur.

Şanghay İşbirliği Örgütü, bölge devletlerinin ekonomik yeterliliğini ortaya çıkarma, üye devletlerarasında siyasi uyumu sağlama, devletlerarası sorunlara çözüm bulma ve merkezi Asya'da güvenin tesis edilmesi gibi konularda büyük bir boşluğu kapatmıştır.

Rusya ve Çin, aralarındaki sınır ihtilaflarını ortadan kaldırmakla birlikte, karşılıklı güvensizliği asgari düzeyde tutabilmekte ve oluşan bu işbirliği ruhunu da Şanghay İşbirliği Örgütü'ne yansıtılabilmektedirler. Bu ise, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurumsallaşma sürecini başarılı bir biçimde yürütebildiğinin (Huasheng, 2006:105) bir göstergesi olarak ifade edilebilir.

ABD'nin Orta Asya bölgesindeki olumsuz algılanışıyla ilgili olarak, iki büyük güç Rusya ve Çin'in, dünya üzerindeki ABD "hegemonyasına" tepkisel yaklaşımları ve uygulamaya çalıştıkları karşıt politikalar dikkat çekmektedir. Bu karşıt politikaların temel amacının, ABD'nin bölgedeki etkinliğini genel itibarıyla azaltmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda Şanghay İşbirliği Örgütü, uluslararası bir girişim olarak hem Rusya hem Çin için, ABD'nin bölgedeki etkinliğini azaltmaya yönelik ortak politikaların oluşturulması açısından, şimdilik mütevazı bir girişim gibi görünse de, uygun bir platform olduğu açıktır (Zeyrek, 2010:880). Mevcut koşullar Şanghay İşbirliği Örgütü'nü, giderek Moskova ve Pekin'in Amerikan karşıtı politikalarının yürütüldüğü kurumsal bir platform haline getirmiştir (Çolakoğlu, 2006:46).

Rusya ve Çin'in liderliğinde kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü, soğuk savaş döneminin askeri paktlarından Varşova Paktı'nın yerini almaya aday gözükmektedir. Örgütün kurulma aşaması ve sonraki dönemlerinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin içinde bulunduğu NATO ile Şanghay İşbirliği Örgütü arasında, bir çeşit adı konmamış gizli bir savaş gibi gerginliklere yol açmaktadır.

ABD açısından, örgütün desteği ile İran, dünya üzerindeki ABD karşıtı oluşumlara destek vermekte ve bu tutum ABD'nin yeni doktrinine ters düşmektedir.

Örgütün 04-05 Temmuz 2000 tarihlerinde Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de düzenlenen 5. Yıllık Zirvesi'nde oluşumun yeni hedef ve kapsamı tespit edilmiştir. Böylece kurumsallaşmanın güçlendirilmesi ve bölgesel bütünleşme çabalarının yoğunlaştırılması hedeflenmiştir. Zirvede imzalanan Duşanbe Deklarasyonu'nda, aynı zamanda örgütün dışa açılımı gerçekleşmiş, bölgesel ve küresel barışa, güvenliğe ve istikrara katkıda bulunulması isteği beyan edilmiştir (Zeyrek, 2010:882).

Sonuç olarak Şanghay İşbirliği Örgütü, mekânsal güç Asya'nın siyasi gücü olarak gerek bölgesel gerekse uluslararası güvenlik konularında etkili olmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

- ADIBELLİ, B., (2008), *Asya - Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin - ABD İlişkileri*, Stratejik Analiz Dergisi, 93.
- ALKAN, M., DOĞRUYOL, A. ve BİLİŞLİ, K., (2001), *Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye - İran Savunma Harcamaları Nedenselliği Testi*, Kırgızistan: Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 23, s: 1-15,
- ÇOLAKOĞLU, S. (2004), *11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin - Orta Asya İlişkileri*, OAKA, Cilt: 1, Sayı: 2, s: 32-55.
- ÇOLAKOĞLU, S. (2004), *Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin*, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 1, Sayı: 1 (Bahar 2004), s: 173-197.
- DANNREUTHER, Roland, (1994), *Creating New States in Central Asia*, Adelphi Paper 288, Oxford University Press for the IIS, London, s:63-64.
- DÜĞEN, T., (2012), *ABD / NATO Afganistan'dan çekilirken Şanghay İşbirliği Örgütü*, Türkiye Enstitüsü, <http://www.21.yyte.org.tr>, 06/08/2012
- HESSBRUEGGE, Jan Arno, (2004), *The Shanghai Cooperation Organization: A Holy Alliance for Central Asia?*, The Fletcher School Online Journal for Issues Related to Southwest Asia and Islamic Civilization, Article 2, s: 2.
- HUASHENG, Zhao, (2006), *The Shanghai Cooperation Organization at 5: Achievements and Challenges Ahead*, China and Eurasia Forum Quarterly, 4(3), s: 105-123.
- LEE, Suna, (2008), *Çin - İran İlişkileri Derinleşiyor*, Stratejik Analiz Dergisi, 93.
- MENON, Rajan, (1998), *After Empire: Russia and Southern Near Abroad*, in. Michael Mandelbaum, s:144.
- OGAN, G., (2011), *Üye Devletlerin Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü*, Stratejik Analiz Dergisi, 91.
- TOLIPOV, Farkhod, (2004), *On the Role of the Central Asian Cooperation Organization Within the SCO*, Central Asia and Caucasus, 3: s:1-7.
- YILMAZ, S., (2008), *Yükselen Güç Çin'in Güvenlik Politika ve Stratejileri*, Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1 (2), s: 77-98.
- ZEYREK, C., (2010), *Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)*, Ege Akademik Bakış Dergisi, 2010/ 10 (3), s: 871-884.

İnternet Adresleri

<http://eekrem@sde.org.tr> (Türkiye'nin ŞİÖ Üyeliği, 06/06/2012)

<http://politikaakademisi.org/?p=1019>

(Dr. Ozan ÖRMECİ, 09/06/2012)

Mekânsal Güç Asya'nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü

http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=7341

(Ahmet İnel, *Rusya'dan Çin'e bir örgüt*, Radikal), 12/08/2007

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=230242&tarikh=18/08/2007>